

IFN:s forskningsprogram Tjänstesektorns ekonomi 2009–2019

Henrik Jordahl

Särtryck ur Magnus Henrekson (red.),
IFN 1939–2019 – 80 år av ekonomisk forskning

 INSTITUTET FÖR
NÄRINGSLIVSFORSKNING

IFN:S FORSKNINGSPROGRAM TJÄNSTESEKTORNNS EKONOMI 2009–2019

HENRIK JORDAHL

Näringslivsrelevans är en ledstjärna för IFN. Forskningen bör behandla de möjligheter och problem som landets företag står inför. Därmed hamnar tjänstesektorn i fokus. Liksom i andra postindustriella länder dominerar tjänstesektorn den svenska ekonomin.

Med 80 procent av sysselsättningen i Sverige är tjänstesektorn egentligen för stor för att studeras på samma sätt som mindre sektorer eller branscher. Forskningsinriktningen är ändå motiverad eftersom det går att anlägga tjänsteperspektiv på de flesta ekonomiska frågor. Tjänster är t.ex. immateriella och därmed omöjliga eller svåra att lagra. För många tjänster gäller att köpare och säljare måste träffas fysiskt; kunderna är med och skapar tjänsterna. Det är inte en slump att urbanisering och befolkningstäthet sammanfaller med tjänstesektorns uppgång. Flera tjänster behöver de stora städernas befolkningstäthet för att uppnå lönsam skala.

Tjänstesektorns storlek innebär även att forskningen måste fokusera på vissa verksamheter och branscher. Valfärdstjänsterna har med tiden kommit att utgöra en tyngdpunkt i forskningsprogrammet. Bland de frågeställningar som berör välfärdssektorn finns forskning om privatiseringar, marknadsmodeller, managementmetoder och etablering av friskolor. Många frågor kretsar kring politikernas och väljarnas val mellan offentlig och privat drift och vilka konsekvenser dessa val får för tjänsternas kostnader och kvalitet. Programmet innehåller även forskningsprojekt om bl.a. minimilöner, anställningsskydd, handel och besöksnäringar.

Forskningsprogrammet startades 2006 som en del av den kraftsamling som följde på Magnus Henreksons tillträde som vd för IFN. Vid starten leddes programmet av Mattias Ganslandt, som efterträddes av nuvarande programchef Henrik Jordahl redan 2007. Almega har varit med som finansiär sedan programmet startade. Bland andra finansiärer kan nämnas Catarina och Sven Hagströmers

stiftelse, Formas, Forte, Handelsrådet, Jan Wallanders och Tom Hedelius stiftelse, Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse, Ragnar Söderbergs stiftelse och Vetenskapsrådet. Två av projekten om välfärdstjänster finansierades till stora delar av anslag från medlemmar i projektens referensgrupper.

Det här kapitlet beskriver de projekt som har bedrivits inom programmet under de senaste tio åren inklusive några framträdande forskningsresultat samt en avslutande framåtblick. Kapitlet beskriver också de utredningar och populärvetenskapliga publikationer som bidragit till forskningens samhällspåverkan.

PROGRAMMETS PROJEKT 2009–2019

När programmet startade 2006 handlade de första projekten om internationell tjänstehandel, lokalisering av kunskapsintensiva tjänster och reglering av IT-tjänster. Men relativt snart kom fokus att förskjutas mot välfärdstjänster och tjänstesektorns arbetsmarknadsaspekter. Sedan 2009 har 28 projekt – 18 avslutade och 10 pågående – bedrivits inom programmet. Bland de tjänster och näringar som studerats mest finns utbildning, äldreomsorg, handel och besöksnäring. Ett par projekt behandlar betydelsen av personliga egenskaper och humankapital för arbetsmarknadsutfall i tjänsteyrken.

Nedan följer en kortfattad beskrivning av de projekt som bedrivits inom programmet under de senaste tio åren.¹

Industrinära tjänster i den svenska ekonomin. Vad har outsourcing av industrinära tjänster för effekter på produktivitet och arbetsmarknad? Det har funnits utbredda farhågor för att outsourcing flyttar jobb utomlands. Efterfrågan på mindre kvalificerade tjänster har sjunkit medan efterfrågan på mer kvalificerade tjänster istället har ökat. Totalt sett har sysselsättningen i hemländerna inte sjunkit. Det finns även en tendens att löneskillnaderna mellan hög- och lågkvalificerade tjänster i hemlandet ökar. Utflyttningen har haft vissa positiva effekter på produktiviteten i hemlandet genom att företagen lokaliserar produktionen där den är mest effektiv.

COINVEST. Hur bidrar immateriella investeringar till innovationer, konkurrenskraft, tillväxt och produktivitet i Europa? Immateriella investeringar har med några få undantag behandlats som intermediära insatsfaktorer i produktionsprocessen. Detta innebär att de inte antas skapa några varaktiga tillgångar för företag eller ekonomier. Forskarna i projektet samlade in data för ett brett spektrum av immateriella investeringar och inkorporerade dessa i ekonomiska prestationsmått i syfte att förbättra vår förståelse av kunskapsdrivna ekonomier och företag.

¹ En redogörelse för programmets tre första år finns i Jordahl (2009).

COINVEST var ett samarbetsprojekt mellan sju europeiska forskningsorganisationer (i Belgien, Bulgarien, Frankrike, Portugal, Storbritannien, Sverige och Tyskland) och finansierades med stöd från Europeiska kommissionen under dess sjunde ramprogram.

Barnomsorgens effekter på det långsiktiga arbetskraftsutbudet. Detta projekt syftade till att studera långsiktiga effekter av subventionerad barnomsorg på arbetskraftsutbud och tillgång till humankapital. Barnomsorg kan ha betydelse för det långsiktiga arbetskraftsutbudet genom att påverka dels barnafödande, dels barns utveckling, hälsa och framtida humankapital. Kunskap om vad som påverkar barnafödandet är viktig i dagens Europa där låga födelsetal och åldrande befolkning ökar försörjningsbördan. I projektet studerades tre frågor: i) hur påverkar barnomsorgskostnader barnafödandet?, ii) hur påverkar förskolan barns och föräldrars hälsa på kort sikt? samt iii) hur påverkar förskolan individens humankapital?

Offentlig och privat produktion av skattefinansierade tjänster. Vilka konsekvenser har valet mellan offentlig och privat drift för tjänsters kostnader och kvalitet? En utgångspunkt är att olika offentliga tjänster lämpar sig olika väl för kontraktssavtalad verksamhet. Skillnader mellan offentlig och privat drift uppstår i ett samspel mellan driftsform, konkurrens och verksamhetens kontraktsförutsättningar. Projektet har bl.a. resulterat i en översiktsartikel om outsourcing av offentligt finansierade tjänster och en empirisk studie av ungdomsvård i kommunal och privat regi.

Offentliga tjänsteköp och regional näringslivsutveckling. Tjänsteinköp står för en betydande och växande del av kommunernas kostnader. Tidigare forskning har främst behandlat hur kvalitet och kostnader påverkas av om offentligt finansierade tjänster utförs av privata företag eller i offentlig regi. Syftet med detta projekt var att gå bortom denna frågeställning och studera hur näringslivets struktur och utveckling varierar med kommunernas beslut om graden av egenproduktion. Speciellt studerades de mekanismer som avgör tjänsteinköps omfattning, såsom politiska och demografiska faktorer.

Offentliga tjänster i väljarnas ögon. I projektet studerades samspelet mellan väljare och politiker kring de offentliga tjänsterna. Hur reagerar väljarna när utbud av och priser på de offentliga tjänsterna förändras? Väljarnas efterfrågan på tjänster som vård, utbildning och omsorg tillgodoses på olika sätt i olika kommuner och landsting. Väljarnas uppfattningar fångades bl.a. med hjälp av intervjuundersökningar, som de svenska valundersökningarna.

Incitament i organisationer och på marknader. Projektet motiverades dels av att det finns en rad frågor kring den offentliga sektorns organisation som endast i blygsam omfattning varit föremål för analys med denna utgångspunkt, dels av att man saknat ett enhetligt konceptuellt ramverk för att studera och analysera hur

incitament bestäms på marknader, i hierarkier/byråkratier och i gränsytan mellan marknader och organisationer. Projektets syfte var att dels utveckla teorin för hur incitament inne i organisationer och på marknader bestäms, dels tillämpa denna teori på frågor kring organisationen av offentlig verksamhet med särskilt fokus på svensk sjukvård.

Fildelning, nöjesindustrin och Ipred-lagen. Efter millennieskiftet minskade den globala musikförsäljningen kraftigt. Musikbranschen har hävdade att den främsta orsaken till detta är illegal fildelning. 2009 implementerades Ipred-lagen i Sverige där syftet var att stävja den omfattande piratkopieringen av främst musik och film. I projektet undersöktes vilka effekter Ipred-lagen hade på illegal fildelning och försäljning av musik och film i Sverige och indirekt effekterna av fildelning på försäljning av film och musik.

Effekter av skolval. I det här projektet undersökte forskarna hur möjligheten att välja mellan olika kommunala skolor påverkade elevernas resultat. Leder skolval och konkurrens till bättre resultat genom att eleverna hittar rätt skola, att alla skolor blir bättre och alla lär sig mer? Eller finns det även förlorare av ökad valfrihet? Sedan början av 1990-talet har elever och föräldrar kunnat välja mellan olika kommunala skolor och friskolor. Enligt tidigare forskning har konkurrensen från friskolorna lett till bättre resultat för alla elever. Effekterna av att välja mellan kommunala skolor har inte undersökts i samma utsträckning, trots att denna reform kan ha haft nog så stora effekter som friskolereformen.

Beskattning och sysselsättning i tjänstesektorn. I projektet undersöktes effekter av de sänkta arbetsgivaravgifterna för ungdomar under perioden 2007–2011 på antalet anställda, antalet arbetstimmar och löner i detaljhandeln. Ekonomisk teori pekar på motverkande effekter av sänkta arbetsgivaravgifter. En sänkning stimulerar efterfrågan på arbetskraft på kort sikt, men på längre sikt kan lönerna drivas upp vid omförhandlingar, vilket minskar sysselsättningen. Projektet bidrog till mer kunskap i främst två avseenden. För det första undersöktes effekter av sänkta arbetsgivaravgifter på variabler som studerats i mycket liten utsträckning eller inte alls i forskningslitteraturen, nämligen egentliga löner (istället för lönesummor per anställd) och arbetstimmar. För det andra låg fokus på ungdomar; en grupp som hittills endast ett fåtal studier har beaktat.

Besöksnäringens kluster i Sverige. Forskarna i projektet har kartlagt besöksnäringen och flera av dess attribut i syfte att illustrera denna sektors lokalisering i svenska kommuner och landsting samt hur lokaliseringen har förändrats med tiden. Projektet innehöll även en djupgående kvantitativ analys av förklaringsfaktorerna till framgång och misslyckande i besöksnäringen för att därigenom erhålla slutsatser som kan användas för investering och planering.

Produktivitet och reglering av nya butiker. Nyetablering av stora *big-box*-butiker tillsammans med en kraftig minskning av totala antalet butiker har varit en

utmärkande trend i detaljhandeln. Det mest kända exemplet är expansionen av Wal-Mart som bl.a. har visats leda till lägre priser och utslagning av små butiker i USA, den s.k. Wal-Mart-effekten. Om än i mindre skala och med en mer restriktiv reglering av nya butiker har detaljhandeln i Europa följt samma trend. När projektet inleddes fanns det inte mycket forskning om hur produktivitet i handeln kan mätas och vilken roll *big-box*-butiker och reglering av nya butiker haft för handelns utveckling. Med hjälp av detaljerade data över alla dagligvarubutiker i Sverige belyste projektet betydelsen av marknadsmakt och strategisk interaktion mellan butiker på lokala marknader för att mäta produktivitet på ett korrekt sätt.

Från välfärdsstat till välfärdssamhälle. Detta projekt om hur det svenska systemet för produktion av välfärdstjänster kan förbättras drev IFN tillsammans med SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. Projektet innehöll forskning bedrivna på IFN och av utomstående forskare, samt populärvetenskap och offentliga seminarier som publicerades och anordnades av SNS. Forskningsprojektets fokus var den genomgripande omvandling i produktionen av välfärdstjänster som skett i Sverige sedan slutet av 1980-talet. Konkurrens har införts på en rad olika välfärdsområden och privata aktörer har kompletterat den offentliga sektorn som utförare. Projektets syfte var att bidra med forskningsbaserade förslag om hur det svenska systemet för produktion av välfärdstjänster kan förbättras.

Strategisk positionering i dagligvaruhandeln. En stor del av de investeringar som görs i dagligvaruhandeln syftar till att öka differentieringen butiker emellan vad gäller storlek, geografiskt läge och service. Tillsammans med stora butiker i tätorternas utkanter finns i dag en trend mot att utveckla mindre butiksformat som ligger geografiskt nära konsumenten. Det övergripande syftet med detta forskningsprojekt var att göra en dynamisk analys av efterfrågan och marknadsstruktur i svensk dagligvaruhandel. Projektet bestod av två delar. Den första delen bestod av en ingående analys av konsumenternas val och värdering av olika butiksformat utifrån ett geografiskt perspektiv. Den andra delen behandlade företagsstrategier och kostnader för att etablera, omfördela och ta bort butiker från lokala marknader. En unik kombination av databaser som täcker alla dagligvarubutiker i Sverige under perioden 2001–2010 användes.

Innovationer i besöksnäringen. I projektet studeras implementeringen och lokaliseringen av innovationer i besöksnäringen. I steg ett identifierades innovationer inom besöksnäringen som överensstämmer med internationella vetenskapliga och branschmässiga definitioner. I steg två samlade forskarna in detaljerade data för den svenska besöksnäringen genom att kartlägga en bred referensgrupp. I projektets tredje och sista steg genomfördes en kvantitativ analys av innovationssatsningar inom den svenska besöksnäringen inklusive beräkningar av vilken avkastning dessa satsningar har gett.

Beteendenaspekter av institutionell design. Forskningsprojektet syftade till att studera beteendemässiga aspekter av institutionell design, med utgångspunkten att en institution är en formell och centraliserad struktur. Det finns många exempel på sådana institutioner: hur man skapar centraliserade anbudsförfaranden vid offentlig upphandling, hur man designar auktioner för spektrumlicenser, hur man fördelar skolplatser givet föräldrarnas preferenser för skolor eller hur man organiserar centraliserade institutioner för organtransplantationer.

Beroende på hur de formella regelverken utformas kommer agenternas (exempelvis företag, föräldrar eller sjukhus) beteende med stor sannolikhet att påverkas. Det kan finnas strategiska hänsynstaganden eller dynamiska effekter som agenterna försöker anpassa sitt beteende efter. Forskningsprojektet inriktades mot två fokusområden: (i) hur formella och centraliserade institutioner ska utformas givet att specifika mål ska uppnås och (ii) vilka beteendenaspekter som följer av specifika institutionella utformningar.

Friskolornas val av etableringsort. Syftet med projektet var att undersöka friskolornas val av etableringsort, och hur detta val påverkas av faktorer som varierar mellan geografiska områden. Närmare bestämt undersöktes om exempelvis kommunernas resurstilldelning och attityder till friskolor, liksom bakgrunden hos eleverna i närområdet, påverkar sannolikheten att en friskola etableras i ett visst område. I projektet studerades också om etableringsmönstret skiljer sig åt mellan olika typer av fristående skolor.

Framtidens välfärdstjänster. Under de senaste åren har välfärdstjänsterna hamnat allt högre upp på den politiska dagordningen. Speciellt omdebatterat har förslaget om en vinstbegränsning i hela välfärdssektorn varit. Den statliga Välfärdsutredningens förslag (SOU 2016:78) riskerade att innebära en avveckling av många välfärdsföretag. Behovet av välfärdsforskning är med andra ord stort. Inom projektet studerades styrning och ledning av välfärdstjänster, effektivitetskillnader vid tjänsteproduktionen samt marknadsmodeller och konkurrensformer. Syftet var att producera forskning som kan fungera som kvalificerat beslutsunderlag i frågor om välfärdssektorns reglering.

Ägandeformer, etablering och konkurrens på tjänstemarknader i stad och landsbygd. Forskarna i det här projektet studerar hur ägandeformer, etablering och konkurrens påverkar produktivitet och effektivitet inom hemtjänsten och detaljhandeln. För hemtjänsten används nya data insamlade från ett antal svenska kommuner. Databasinsamlingen bygger på de senaste årens digitalisering med nya system för att mäta hemtjänstpersonalens arbetstid elektroniskt. För detaljhandeln har forskarna tillgång till omfattande och detaljrika databaser över samtliga dagligvarubutiker i Sverige sedan år 2001. En sådan databas, med uppgifter om ägare, butikstyp, omsättning och försäljningsyta, möjliggör utförliga analyser på butiksnivå.

Minimilöner och efterfrågan på lågutbildad arbetskraft. Syftet med detta projekt är att undersöka vilka effekter minimilönerna har på sysselsättning och andra utfall på arbetsmarknaden, särskilt för lågutbildad arbetskraft. Sverige har haft ett stort inflöde av nyanlända under de senaste decennierna och många i denna grupp har svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Ett syfte med projektet är att undersöka hur minimilöner påverkar arbetslöshet bland nyanlända i Sverige. Ett annat syfte är att undersöka arbetsmarknadsutsikterna för lågutbildad arbetskraft bland inrikes och utrikes födda. Slutligen studeras sambanden mellan företagens finansiella situation och deras efterfrågan på arbetskraft när minimilönerna förändras.

Anställningsskydd. Projektet studerar vilka effekter lagstiftningen om anställningsskydd har – i Sverige och i andra länder. Ett första syfte är att kartlägga och kritiskt diskutera den omfattande internationella forskningen på området och att identifiera kunskapsluckor. Ett andra syfte är att undersöka vilka effekter anställningsskyddet har för den svenska arbetsmarknadens funktionssätt och för svenska multinationella företag i andra länder. Reformen av LAS år 2001, då företag med upp till tio anställda fick möjlighet att undanta två personer från turordningsreglerna vid uppsägningar på grund av arbetsbrist, möjliggör en undersökning av hur de ändrade reglerna påverkade sysselsättningsmöjligheterna för arbetslösa och deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Forskarna studerar även hur skillnader i anställningsskyddet mellan länder och över tiden påverkar sysselsättningen i svenska multinationella företag. Slutligen studeras arbetsmarknadsutsikterna för visstidsanställda, en grupp där ungdomar och utrikesfödda är starkt överrepresenterade.

Utvärdering av styrmedel för hållbar regional utveckling. Tillgången till kommersiell service i både landsbygd och städer är avgörande för en hållbar regional utveckling i hela landet. Exempel på styrmedel är en nyligen införd subvention till företag i glesbygd och regional planering av nyetableringar. Syftet med projektet är att utvärdera och kvantifiera effekterna av sådana styrmedel för konsumenter, företag och samhället som helhet. I projektet används data över alla svenska tjänsteföretag för att utvärdera styrmedel som kontrolleras direkt av beslutsfattare.

Shopping för förändring. Projektet syftar till att undersöka detaljhandelns betydelse för stads- och landsbygdsutvecklingen i Sverige. Analysen utnyttjar mycket stora mängder geografiskt kodade mikrodata för svenska regioner, kommuner och stadsdelar för att identifiera effekter på sysselsättning, stads- och landsbygdsutveckling samt platsers attraktivitet. Forskarna tillämpar kvantitativa metoder på detaljerad geografisk nivå. De tre forskningsfrågorna utgår från olika geografiska nivåer: (i) detaljhandelns betydelse för arbetsmarknaden i kommuner eller regioner, (ii) detaljhandelns betydelse för stads- och landsbygdsutvecklingen samt (iii)

huruvida platsers attraktivitet handlar om samspelet mellan läget och konsumtionsmöjligheter i kommuner och regioner i Sverige.

Personlighetens betydelse för utfall på arbetsmarknaden. I jobbannonser betonas ofta personliga egenskaper som stresstålighet, självdisciplin och social förmåga. De empiriska beläggen för att andra personliga egenskaper än intelligens påverkar utfallet på arbetsmarknaden är dock förvånansvärt svaga. En möjlig orsak till detta är att de flesta studier av personlighet och utfall på arbetsmarknaden använder personlighetsmått som bygger på enkätsvar. I projektet använder forskarna ett mått på personlighet från den militära mönstringen i Sverige. Måttet avser att beskriva de mönstrandets förmåga att klara av de psykologiska påfrestningarna av militärtjänst och bedöms av en psykolog efter en personlig intervju. Måttet kan även förväntas fånga personliga egenskaper som är viktiga på den civila arbetsmarknaden.

Det kunskapsrika företags framväxt. Ofta betonas den centrala betydelse som medarbetarnas kunskaper – s.k. humankapital – har för företagets produktivitet. I detta projekt studeras fördelningen av humankapital mellan olika företag över tid; i vilken grad detta beror på ökad specialisering vad gäller vilka arbetsuppgifter som utförs på företagen, alternativt att de särskilt humankapitalstarka inom olika yrkesgrupper koncentreras till vissa företag. Det visar sig att runt hälften av den ökade lönespridningen mellan företag under de senaste 20 åren kan hänföras till att arbetskraft med mycket humankapital i allt högre grad koncentreras till vissa företag.

Skolreformer. Den svenska vänstern och högern har samfällt genomfört flera av de senaste decenniernas framträdande reformer av skolväsendet. Både vänster- och högerpolitiker har varit skeptiska till lärarnas inflytande och ofta sett det som ett hinder för elevernas frihet och lärande. Detta kom till uttryck bl.a. i 1992 års borgerliga friskolereform som har befästs av senare socialdemokratiska regeringar. Friskolereformen syftade till att stärka elevernas kunskaper, men innehöll luckor som även öppnade för konkurrens genom betygsinflation. En annan viktig ändring av spelplanen är den postmoderna och socialkonstruktivistiska kunskapssyn som både vänstern och högern har skrivit in i skolans läroplaner sedan 1960-talet. Projektet försöker utröna hur de skolreformer som har genomförts i politiskt samförstånd har påverkat skolan, lärarna och eleverna.

Konkurrens och etableringsbeslut i hemtjänsten. Närmare 20 procent av alla omsorgstagare i hemtjänsten får service och omsorg levererade av en privat utförare. Användningen av privata utförare skiljer sig dock stort mellan tät- och glesbefolkade kommuner. Anledningen kan vara att de vinstdrivande privata utförarna föredrar att etablera sig på de marknader där brukarunderlaget är stort och där avstånden mellan brukarna är små. Privata utförares marknadsandel kan skilja sig beroende på befolkningstäthet även inom kommuner. Många kommuner till-

låter privata utförare att endast etablera sig i geografiskt avgränsade kommuner. Syftet med projekt är att studera de privata utförarnas inomkommunala etableringsbeslut.

Välfärdsteknik och styrning: tillit, kontroll och tjänstekvalitet. Välfärdsteknik, som nattkameror och elektronisk tidmätning i hemtjänsten, syftar i många fall till att höja tjänstekvaliteten för brukarna, men kan också underlätta övervakning och kontroll av de anställda. Ökad kontroll riskerar att försvaga personalens inre motivation. Utifrån det perspektivet försöker forskarna i projektet besvara fyra frågor om införandet, implementeringen och konsekvenserna av välfärdsteknik i svenska kommuner och landsting: (i) när och varför införs välfärdsteknik?, (ii) hur implementeras tekniken i form av ledning, stödtjänster och ekonomisk styrning?, (iii) vilka blir konsekvenserna för tjänsternas brukare, de anställda och skattebetalarna? samt (iv) vad kännetecknar framgångsrika och misslyckade exempel på införda välfärdstekniker?

NÅGRA FRAMTRÄDANDE FORSKNINGRESULTAT

Betydelsen av ett tjänsteperspektiv illustreras tydligast i det EU-finansierade samarbetsprojektet COINVEST där Harald Edquist deltog för IFN:s räkning. Hans svenska beräkningar publicerades i tidskriften *Review of Income and Wealth* (Edquist 2011). En stor andel av de immateriella investeringarna utgörs av kunskapsintensiva tjänster. Därmed finns det risk för att underskatta dessa tjänsters betydelse för ekonomin. De minskade investeringarna i den svenska ekonomin sedan 1960 förklaras sannolikt till stor del av tjänstesektorns ökande omfattning. När immateriellt kapital inkluderas i s.k. tillväxtbokföring står det för en tredjedel av arbetsproduktivitetstillväxten 1995–2004 och den oförklarade delen av produktiviteten halveras.

Att näringslivet förändras visas även i en studie av Christina Håkanson, Erik Lindqvist och Jonas Vlachos (2019), som är under publicering i *Journal of Human Resources*. Författarna visar att arbetstagarna under perioden 1986–2008 i allt större utsträckning har sorterats efter sin förmåga. Expansionen av informations- och kommunikationsteknik utgör den huvudsakliga förklaringen till den ökade sorteringen och innebär att skillnaderna i de anställdas förmåga är större mellan än inom företag. Ungefär hälften av de ökade löneskillnaderna mellan företag kan förklaras av skillnader i hur företag bedömer de anställdas förmåga. Detta beror både på att sorteringen ökat och på att sambandet mellan företagens lönenivå och de anställdas förmågor blivit starkare.

Välfärdstjänster har behandlats i flera av programmets forskningsprojekt. Bland annat har Fredrik Andersson, Henrik Jordahl och Jens Josephson (2019) sammanställt forskningslitteraturen om den offentliga sektorns köp av tjänster.

Deras granskning är inriktad på tjänsternas kontraktsproblem. För tjänster med små kontraktsproblem ger tjänsteköpen relativt fördelaktiga utfall. För tjänster med stora kontraktsproblem är bilden inte lika tydlig och offentlig produktion framstår i många fall som mer fördelaktig.

Välfärdstjänsterna har också studerats ur ett politiskt perspektiv. Privata utförare av välfärdstjänster har större marknadsandelar i kommuner med högermajoritet än i kommuner med vänstermajoritet. Det gäller både för vinstsyftande och ideella utförare. Genom att jämföra förskolan och grundskolan fram till 2006 visar Mikael Elinder och Henrik Jordahl (2013a) att kommunpolitiker agerar mer ideologiskt vid etablering av skolor än vad föräldrar gör när de väljer skolor till sina barn. I opinionsundersökningar finns ett liknande mönster av att politiker har mer polariserade inställningar till privatiseringar än vad väljarna har (Elinder och Jordahl 2013b).

Två närliggande artiklar i programmet behandlar de långsiktiga effekterna av skolval. Möjligheterna att välja skola ökade dramatiskt för många elever efter politiska beslut i början av 1990-talet. Forskarna finner att elever som fick fler skolor att välja mellan fick något högre betyg i slutet av grundskolan, men dessa resultat syns inte på senare utfall som universitetsutbildning, sysselsättning, kriminalitet och hälsa. (Wondratschek, Edmark och Frölich 2013). Elever från familjer med låga inkomster vann i viss mån på de utökade valmöjligheterna. Men skillnaderna mellan inkomstgrupper och den genomsnittliga reformeffekten var små (Edmark, Frölich och Wondratschek 2014).

Skolan har också studerats i flera artiklar av Johan Wennström. Övergripande teman är konvergensen mellan vänstern och högern i skolpolitiken och brister i skolmarknadens reglering. En artikel i *Journal of Institutional Economics*, skriven tillsammans med Magnus Henrekson, söker förklaringar till den svenska skolans allvarliga problem i form av sjunkande kunskaper, betygsinflation, ökad psykisk ohälsa och lärarbrist (Henrekson och Wennström 2019). Som grundorsak framhålls den läroplan som nedvärderar ämneskunskaper, ger elever för stort ansvar och försvagar lärarrollen. När denna kunskapssyn kombineras med marknadsreformer uppstår incitament för skolorna att konkurrera med annat än kunskaper.

Per Skedinger har själv och tillsammans med kollegor publicerat flera artiklar om minimilöner och deras sysselsättningseffekter. Skedinger (2015) visar att fler anställningar avslutas när minimilönerna höjs och att denna effekt är koncentrerad till lågavlönade och deltidsanställda. Lundborg och Skedinger (2016) studerar en omfattande enkätundersökning där svenska arbetsgivare svarar på frågor om sina attityder till och erfarenheter av att anställa flyktingar. Majoriteten av företag ser inte minimilöner som något hinder för att anställa flyktingar. Däremot anger företag som har anställt många flyktingar att sänkta löner skulle ge möjlighet till betydligt fler anställningar.

Två studier av nyetableringsregleringar i handeln kombinerar dynamiska, strukturella och teoretiska modeller med omfattande analys av data. Florin Maican och Matilda Orth (2015) beräknar att mer liberala inträdesregleringar i detaljhandeln skulle öka den framtida produktiviteten, speciellt för små butiker och marknader. Studien utsågs till årets bästa artikel i *International Journal of Industrial Organization* 2015. I en liknande studie av dagligvaruhandeln uppskattar författarna att välfärden ökar när konkurrensen stimuleras av lägre inträdeskostnader. Därmed framstår det som en dålig idé att skydda små butiker genom att tvinga stora butiker att betala licensavgifter (Orth och Maican 2018). En kartläggning av detaljhandelns utveckling över tid och i geografiskt hänseende har genomförts av andra forskare i programmet (Öner, Klaesson och Pugatšova 2017).

BÖCKER, UTREDNINGAR OCH POPULÄRVETENSKAP

Förutom vetenskapliga artiklar och rapporter har programmet resulterat i en strid ström av böcker, utredningar, policyrapporter, populärvetenskap och debattartiklar. Redan 2010 redogjorde Per Skedinger för forskningen om anställningsskydd i en uppmärksammas bok där Assar Lindbeck skrev förordet. Flera av programets forskare medverkade i antologin *Den svenska tjänstesektorn* som gavs ut av Studentlitteratur 2012 efter ett samarbete mellan IFN och IVA (Jordahl 2012). Inom ramen för ett annat samarbetsprojekt, den gången med SNS, utkom 2013 antologin *Välfärdstjänster i privat regi* (Jordahl 2013), liksom flera rapporter om bl.a. värdet av information i skolsystemet samt om styrning och ledning inom vård och omsorg. Den bok som rönt störst uppmärksamhet och intresse är förmodligen *Kunskapssynen och pedagogiken*, som kritiserar dagens skolparadigm med elevcentrerad undervisning till förmån för strukturerad ämnesdefinierad undervisning med resultatmätning (Henrekson 2017). Slutligen kan nämnas att Mårten Blix och Henrik Jordahl befinner sig i slutskedet av arbetet med en bok om den svenska välfärdssektorn för en internationell publik.

Statens offentliga utredningar (SOU) och rapporter för Expertgruppen för Studier i Offentlig ekonomi (ESO) intar en särställning när det gäller den politiska beslutsprocessen. Forskarna i programmet har sedan 2009 författat fyra ESO-rapporter (om privat äldreomsorg, digitalisering i sjukvården, etablering av friskolor och institutionsplacering av ungdomar) samt skrivit ett kapitel i en SOU (om utsatta barn i skolan). Lovisa Persson medverkade som en av tre författare i SNS senaste konjunkturrådsrapport som hade kommunernas framtid som tema. Andra policyrapporter av programmets forskare har publicerats av bland annat Entreprenörskapsforum, Fores, LO och Svenskt Näringsliv.

Forskarna i programmet har även varit flitiga skribenter i *Ekonomisk Debatt*. Inte mindre än åtta artiklar har publicerats i denna svenska tidskrift sedan 2009,

bl.a. om maxtaxan i barnomsorgen (Elinder, Jordahl och Poutvaara 2009; Mörk, Sjögren och Svaleryd 2009), outsourcing av producenttjänster (Svensson 2010) och produktiviteten i tjänsteföretag (Maican och Orth 2018).

AVSLUTNING

I skrivande stund är 17 IFN-anknutna forskare verksamma i forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi. De kommer sannolikt ha all anledning att ställa liknande frågor i framtiden. Mycket tyder på att tjänstesektorn som helhet inklusive de skattefinansierade tjänsterna kommer att växa i förhållande till den övriga ekonomin. Genom att ge kvalificerade forskare förutsättningar att studera dessa områden bidrar IFN till att de näringslivrelevanta inslagen i svensk nationalekonomisk forskning upprätthålls.

REFERENSER

- Andersson, Fredrik, Henrik Jordahl och Jens Josephson (2019), "Outsourcing Public Services: Contractibility, Cost, and Quality". *CESifo Economic Studies*, under utgivning.
- Edmark, Karin, Markus Frölich och Verena Wondratschek (2014), "Sweden's School Choice Reform and Equality of Opportunity". *Labour Economics* 30(October), 129–142.
- Edquist, Harald (2011), "Can Investment in Intangibles Explain the Swedish Productivity Boom in the 1990s?". *Review of Income and Wealth* 57(4), 658–682.
- Elinder, Mikael och Henrik Jordahl (2013a), "Political Preferences and Public Sector Outsourcing". *European Journal of Political Economy* 30(June), 43–57.
- Elinder, Mikael och Henrik Jordahl (2013b), "Kommunpolitikens beslut och brukarnas val". Kapitel 5, sid. 143–164 i Henrik Jordahl, red., *Välfärdstjänster i privat regi: Framväxt och drivkrafter*. Stockholm: SNS Förlag.
- Elinder, Mikael, Henrik Jordahl och Panu Poutvaara (2009), "Själviska och framåtblickande väljare – Hur många röster köpte maxtaxan i barnomsorgen?". *Ekonomisk Debatt* 37(2), 6–12.
- Henrekson, Magnus, red. (2017), *Kunskapssynen och pedagogiken*. Stockholm: Dialogos Förlag.
- Henrekson, Magnus och Johan Wennström (2019), "'Post-Truth' Schooling and Marketized Education: Explaining the Decline in Sweden's School Quality". *Journal of Institutional Economics*, publicerad online.
- Håkanson, Christina, Erik Lindqvist och Jonas Vlachos (2019), "Firms and Skills: The Evolution of Worker Sorting". *Journal of Human Resources*, under utgivning.

- Jordahl, Henrik (2009), "Forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi". Kapitel 40, sid. 484–492 i Magnus Henrekson, red., *IFN/IUI 1939–2009 – Sju decennier av forskning om ett näringsliv i utveckling*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Jordahl, Henrik, red. (2012), *Den svenska tjänstesektorn*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Jordahl, Henrik, red. (2013), *Välfärdstjänster i privat regi – Framväxt och drivkrafter*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lundborg, Per och Per Skedinger (2016), "Employer Attitudes towards Refugee Immigrants: Findings from a Swedish Survey". *International Labour Review* 155(2), 315–337.
- Maican, Florin och Matilda Orth (2015), "A Dynamic Analysis of Regulation and Productivity in Retail Trade". *International Journal of Industrial Organization* 40(May), 67–80.
- Maican, Florin och Matilda Orth (2018), "Entry Regulations, Welfare and Determinants of Market Structure". *International Economic Review* 59(2), 727–756.
- Mörk, Eva, Anna Sjögren och Helena Svaleryd (2009), "Effekter av barnomsorgsavgifter på barnafödandet". *Ekonomisk Debatt* 37(2), 59–69.
- Skedinger, Per (2010), *Employment Protection Legislation: Evolution, Effects, Winners and Losers*. Cheltenham, UK och Northampton, MA: Edward Elgar.
- Skedinger, Per (2015), "Employment Effects of Union-Bargained Minimum Wages". *International Journal of Manpower* 36(5), 694–710.
- SOU 2016:78. *Ordning och reda i välfärden*. Betänkande av Välfärdsutredningen. Stockholm: Regeringskansliet och Wolters Kluwer.
- Svensson, Roger (2010), "Outsourcing av producenttjänster". *Ekonomisk Debatt* 38(6), 43–56.
- Wondratschek, Verena, Karin Edmark och Markus Frölich (2013), "The Short- and Long-Term Effects of School Choice on Student Outcomes – Evidence from a School Choice Reform in Sweden". *Annals of Economics and Statistics* 111/112, 71–101.
- Öner, Özge, Johan Klaesson och Olga Pugatšova (2017), "En vitbok om kommunernas detaljhandelsmarknader – uppgång och fall?". Rapport. Stockholm: IFN och Handelsrådet.

FÖRFATTARPRESANTATION

Henrik Jordahl är forskare och programchef på IFN. Han disputerade 2002 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Essays on Voting Behavior, Labor Market Policy, and Taxation*. Därefter har han fortsatt att undervisa och handleda studenter i Uppsala.

Henrik Jordahl rekryterades till IFN 2006 och blev chef för forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi 2007. År 2019 tillträdde han en professur i nationalekonomi vid Örebro universitet. Henrik Jordahl är affilierad med Uppsala Centre for Fiscal Studies och med de internationella forskarnätverken CESifo och IZA samt ledamot av Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA). Mellan 2012 och 2015 var han forskningsledare vid SNS för ett program om välfärdssektorn.

Henrik Jordahls huvudsakliga forskningsområde är skattefinansierade välfärdstjänster, speciellt frågor om driftsformer, valfrihet, kvalitet, samt styrning och ledning. För närvarande arbetar han bl.a. med att färdigställa en bok om den svenska välfärdssektorn för en internationell publik.